

JAN DE L'ORSE

Q'èra dau temps que las bestias èran amorosas.

Qu'èra dau temps ont i aviá d'orses en Ardescha. Qu'es per dire si quò fai de temps e de temps, per çò que d'orses en Ardescha dengun n'a jamai veguts.

Doncas un orse èra amorós e gaitava sa bela, escondut darreir un boisson. La gaitava quand anava menar sas chiauras en champ. La gaitava quand amassava de bòsc per lo fuòc.

Z'avètz devinat : 'quel orse èra amorós d'una filha, d'una filha d'òme. E quand sias un orse, e que sias amorós, per dire ton amor a una filha, qu'es pas aisit - pas mai per un òme !

La filha se dotava de ren. Sautava, dançava, fasiá virar sa rauba sus sas chambas blanchas. Clinava la testa per se pinar. E son pitre reond èra tant viu dessòs sa talha...

Lo paure orse ne'n poiá plus tenir. Qu'èra la prima !

Quand la filha fuguèt pro luenh de sa maison, te li sautèt dessus e te l'emportèt dins sa bòrna...

Los orses, per lo mariatge, son pas manierós . Tant lèu fuguèt dins sa bòrna, tant lèu fuguèt sa femna.

E la teniá sarraa daube una gròssa lauza, un gròs rochier que fasiá rotlar davant l'intraa chasca fes que partiá a la chaça.

Mas, pasmens, li teniá ben de minjar : de morsèus d'anhèl, de lèure, de miao, de fruts daus bòsc : d'ampas, d'airèlas...

E lo temps passèt coma quò.

L'estiu... l'endarreir... l'ivern...

E a la prima, la filha donèt lo jorn a un enfant, un garçon qu'èra borrut de còrs coma son paire, mas figurat coma sa maire. La filha lo sonèt Jan.

E la maire contava a Jan son istòria. Aviá pas totjorn viu put coma una bèstia sauvatja. Èra pas totjorn estaa la femna d'un orse. Aviá un paire, una maire, una maison.

E plorava quand racontava tot aquò.

- Plores pas, Momà, plores pas. Veirès, te sortirai d'aquí.

E Jan s'essaiava de butar la gròssa peira. E butava, e butava.

- Dins un an, Momà, veirès, te sortirai d'aquí.

Un an passèt. Jan butava totjorn. Sentiá la fòrça de l'orse que montava dins ielo.

- Dins un mes, Momà, veirès. Dins un mes, sarem defòra.

Un mes passèt. E Jan butava totjorn, butava totjorn . Lo gròs rochier bogèt tan se pè.

- Dins una setmana, Momà, dins una setmana, 'quò i es, sortem d'aicí.

La setmana passèt. Jan butèt, butèt. La fòrça de l'orse èra dins ielo. La peira bogèt, virèt, virèt... Mas Jan manquèt de vam e la peira tornèt tombar e sarrar la cròta.

- Deman, Momà, deman, te sòrto d'aicí.

Lo lendeman, Jan prenguèt son vam, butèt d'una gròssa possaa. Lo rochier virèt d'un còp. Lo solelh rintrèt dins la bòrna. Èran liures.

Vita, vita, se despachèran de filar. Mas l'orse los aviá auvits e los perseguèt. Mas trauchèran josca ès la maison, barrèran la pòrta au nas de la bèstia.

Tota la nuèit, l'orse bramèt son amor a l'entorn de la maison. Mas, daube lo matin e los chins, se despachèt de filar dins los bòsc.

La maison èra voida. Los parents de la fiha èran mòrts d'aver tant languit. La creián mòrta.

Fuguèt Jan que faguèt virar la petita ferma. Mas, èra talament fòrt que lo trabalh que los autres fasián en una setmana, ielo, lo fasiá en dos jorns. E aguèt vite fait lo torn dau domaine. E s'enoietà.

S'enoitava, s'enoitava. E brojava, brojava.

E qu'es pas bon de brojar. "De la broja, las chiauras ne'n crevan", quò se ditz. "De la broja, las chiauras ne'n crevan". Pasmens, Jan èra pas una chiaura ! Sa maire li demandèt çò qu'aviá.

- E ! vei, Momà, m'enòio. Me languisso. Vòlo anar veire lo monde.

Sa maire li apromptèt una biaça e Jan partiguèt sus los chamins.

E marcha que marches, ne'n fasiá de chamin !

Un jorn arrivèt dins un vilatge e se loiet ès lo faure. Mas lo faure li diguèt :

- Siau pas pro riche per te païar.

- Basta ! que me donèsses çò que tombará de la bigòrna.

E lo Jan li anava ! E pichava, e pichava ! E lo faure veia tot son ferre tombar a bas.

- Jan, quò pòt pas durar, me vas ruinar.

Jan, daube lo ferre qu'èra tombat, se farjèt una cana. Una gròssa cana que tres òmes la poián pas levar. Pensatz veire, pesava sèt quinaus. Mas, Jan, ielo, la fasiá virar sus son petit det.

La cana, la biaça... E Jan tornèt partir.

Marcha que marches, ne'n fasiá de chamin.

Un jorn, arrivèt dins un país ont un òme virava los rancs, los gròs rochiers, coma si qu'èra de mòtas. Los preniá a brassaa, los aterrava los uns sus los autres per faire un mur per tenir la terra. Fasiá de chambàs, de chalets, de faissas.

- Ò ! l'òme, me sembles franc fòrt. Coma te sones ?

- Me disan Vira-los-Rancs.

- E ben, mi, siau Jan de l'orse ! E si vòles venir daube mi, anirem córrer lo monde. E benlèu farem fortuna.

Vira-los-Rancs que s'enoitava mai, prenguèt sa biaça e seguèt lo Jan.

Los veiquià partits tots dos.

Marcha que marches, ne'n fasián de chamin !

Arrivèran dins un bòsc onte los arbres tombavan tot solet. S'aprechèran per veire çò qu'aqu'èra.

Veguèran un òme que culhissiá los pins coma si qu'èran de flors : un, dos, tres... cinq, sèis... Preniá un joine pin per faire un liam, los atirava coma si qu'èran de fagòtas.

- E ben ! l'òme, sias fòrt. Coma te sones ?

- Me disan Tomba-los-Pins. E tu ?

- E ben, mi, siau Jan de l'Orse e aquelo d'aquí qu'es Vira-los-Rancs. Si vòles venir daube nosautres, anirem córrer lo monde. E benlèu, farem fortuna.

Los veiquià partits tots tres.

Un jorn, arrivèran davant una rivèira. Qu'èra un òme que fasiá passar lo monde de l'autre latz. Una veiaa de Sant-Cristòfe. Un paisan esperava daube son chaval e sa charèta. Lo passaire prenguèt lo paisan sus sas espatlas, la charreta sos un braç, lo chaval sos l'autre. E trauchèt de l'autre latz.

- E ben ! sias mai que fòrt, diguèt lo Jan. Coma te sones ?

- Me disan Passa-l'Aiga.

- E ben, Passa-l'Aiga, mi, siau Jan de l'Orse, veiquià Vira-los-Rancs e Tomba-los-Pins, si vòles venir daube nosautres, farem una genta còla. E puei anirem córrer lo monde e, d'assurat, farem fortuna.

Après los aver passats, Passa-l'Aiga los seguèt. E...

Marcha que marches, ne'n fasián de chamin !

Un vespre, se trovèran dins un bòsc, sens ren per minjar e denluòc per dormir.

- Los amics, faguèt Jan, si trovem pas una maison, anem cojar afòra, lo ventre abraminat.

Lo Tomba-los-Pins, en s'esgrapilhant, montèt sus un arbre josca au poentilhon e veguèt, luenh, luenh, un lume, un tot petit lume que chaleiava dins la nueit que tombava.

Prenguèran quela direccion e, a nueit tombaa, arrivèran davant un chastèl, un grand chastèl tot esclarat.

Jan pichèt a la pòrta.

- I a quauqu'un ?

Gis de responsa.

- I a quauqu'un ?

Totjorn ren. Jan possèt la pòrta. Rintrèran.

Dengun dins la cortina. Dengun dins la granda sala. Dengun dins la coisina. Mas sus lo fuòc, i aviá una ola que gargatava. E quò sentiá bon !

- E ben ! diguèt Jan, savo pas si quauqu'un nos esperava, mas fau pas laisser petafinar quela sopa.

Mingèran, dermiguèran.

Lo lendeman, faguèran lo torn dau chastèl. Qu'èra tot bien coma fau. De gentas chambras, de legumes dins lo jardin, de vin a la cava. Jan diguèt :

- Los amics, quò fai un brave moment que correm per los chamins. Nos anem arrestar quauques temps aici e, si lo mestre ven... si lo mestre ven... e ben, farem coneissença !

Los autres tres diguèran : " òc, òc, òc !"

Fuguèt decidat qu'un daus companhons restariá au chastèl per preparar lo dinnar dau temps que los autres anirián a la chaça. Quand la sopa sariá prompta, sonariá la campana.

Lo promeir fuguèt Vira-los-Rancs.

Comencèt d'aprestar la sopa : d'aiga dins l'ola, de racinas, de chauls, de porres, un morselon de lard... (una sopa sens lard qu'es pas una sopa !)

Anava apondre de sau, quand tot n'un còp, un petit òme neir e borrut te li tomba sus l'eschina, te lo tabassa de promèira e te lo deixa, descorat sus lo pavat de la coisina.

E los autres, a la chaça, auvissián pas la campana. Avián gis de montra mas se disián : "Qu'es l'ora !" Rintrèran e trovèran lo Vira-los-Rancs estirat sus lo sòl.

- Paure, que t'arriva ?

- A ! ne'n savo ren... Me soveno plus...

- Aurá pres mau. Anetz vai te jaire, deman quò sará Tomba-los-Pins que restará.

Lo lendeman, Tomba-los-Pins resta, los autres partan a la chaça.

Tomba-los-Pins aprompta la sopa : d'aiga dins l'ola, de porres, de racinas... (las trifòlas, n'i aviá gis encara)... e lo morselon de lard, lo fau pas eissublar...

Anava apondre de sau quand... lo petit borrut li tomba sus l'eschina, te lo tabassa de promèira e te lo deixa, descorat sus lo pavat de la coisina.

Los autres auvissián totjorn pas la campana e rintrèran.

- A ! paure, que t'es arriat ?

- Un geiant m'es tombat dessus e ai ren pogut faire.

- Anètz, vai te jaire. Deman, qu'es Passa-l'Aiga que restará.

- Òc, òc ! faguèt Passa-l'Aiga, un geiant, ne'n fau mon affaire.

Lo lendeman, los tres partan a la chaça e Passa-l'Aiga demora dins la coisina. Aviá decidat de faire un bolhit que, de sopa, de sopa, totjorn de sopa... Fau chamjar...

"Dins una ola pro bela, metar tres litres d'aiga, la ceba, lo laurier, la frigoleta, l'api, sau, pebre, faire prene lo bolh.

Plonjar la viande dins l'aiga bolhenta, laisser cuire una ora e mieja.

Ajotar puei..."

Lo paure Passa-l'Aiga ajotèt ren dau tot que lo petit borrut li tombèt dessus e te lo laissèt, coma los autres, descorat sus lo pavat de la coisina.

Quand los autres rintrèran :

- E ! paure ? Lo geiant es encara vengut ?

- O ! me'n parletz pas. Un òme naut, naut... Ai ren pogut faire.

- Anètz, vai te jaire. Deman, faguèt Jan, qu'es mi que restarai. E la campana sonará a mejorn.

Lo lendeman, los tres companhons, a la chaça, se disián :

- Lo Jan fai bien lo fièr mas quand lo petit borrut arriará, levará pas tant lo nas !

Jan aviá decidat de faire rechaufar lo bolhit. Lo bolhit es melhor rechaufat. E puei, coma quò, poiá gaitar, sonhar los alentorns, daube sa gròssa cana a portaa de man. Se mesfiava !

Quand lo petit borrut arrivèt, quò fuguèt una brava batalha. Mai d'un còp, lo Jan manquèt de bofe. Mas quand arrapèt sa gròssa cana. Pim, pam, pim, pam ! Quò fuguèt lo petit borrut neir que restèt tot descorat, quasi mòrt, sus lo pavat de la coisina...

Jan te lo garèt darrèir lo forn, tastèt lo bolhit e sonèt la campana. Balalin, balalan ! Los autres vergonhós ne'n fasián una testa !

- A ! bogres de lanlòts ! bogres de berlòts ! Ont es vòstre geiant. A pas rigolat longtemps daube mi. Gaitètz, darreir lo forn.

E los autres s'apròchan : dengun, plus dengun darreir lo forn. Solament una petita pòrta badaa sus un gorg neir e prigond, prigond... Jan diguèt :

-Nos ocuparem de ielo après minjar.

Los tres minjèran sens ren dire. Quand aguèran minjat, s'apochèran de la petita pòrta e Jan diguèt :

- Qu'es per aquí que s'es eschatat. Fau lai 'nar.

Los autres diguèran :

- Anem veire aici. Anem veire ailai, d'un autre latz...

Èran paurós. Jan, ièlo, començèt a davalat.

Qu'èra una pendolèira daube una gròssa cascada que sautava de peira en peira. Qu'èra clafit de romeses, de pelorsiers en gròs boissons, daube d'espiunas coma quò.

Jan daube sa cana se fasiá un chamin mas manquèt barrutlar mai de quinze còps.

Au fin fons dau gorg, i aviá un petit riu que lo menèt a una petita maison daube una petita chaminèia d'onte sortiá un petit fum.

La pòrta èra barraa. D'un còp d'espata, Jan la faguèt sautar. E, aquí, i aviá una femnassa, una vielhassa tota nèira, tota crassosa, que fasiá chaufar una medacina sus un petit fuoquèt. Jan li demandèt.

- Que fas, la vielha ?

- E ben, fau chaufar una medacina per mon òme que m'es tornat tot sagnós.

- A ! Qu'es ton òme, lo petit borrut. E ben ! ont es ?

- Es aquí, dedins la cambra.

Jan badèt la pòrta e veguèt lo petit òme borrut, jagut sus una coja. Levèt sa cana. Lo petit òme li diguèt :

- M'achabes pas, m'achabes pas, e te dirai lo secret dau chastèl d'amont.

- Parla ! Veirem puei...

- E ben ! lo senhor dau chastèl es partit a la crosada. Es pas tornat. E tots los autres an filat, tament los ai espaurits.

- E encara ?

- Ai raubat tot l'aur.

- E encara ?

- Ai feita presonèira la filha dau senhor. Es aquí que t'espèra.

Jan badèt la pòrta. Aviá jamai vegut una filha tant genta. La filha se saquèt sus ielo. Ne'n faguèt tombar sa cana e l'autre ne'n profitèt per filar.

E Jan èra bien embarrassat : qu'èra la promèira fes que teniá una filha dins sos braços...

- L'aur, fau pas eissublar l'aur...

Ramassèt l'aur, lo metèt sus son espatla. Prenguèt la filha per la man e, tots dos, tornèran montar dins lo chastèl, amont.

Se poián pas separar.

Que volètz que vos diso de mai ?

Veirem plus jamai lo petit òme neir : Jan aviá gardat sa cana !

Puei lo senhor es tornat de la crosada. La princessa esposèt lo Jan de l'Orse. Agùèran d'enfants, una seguèla !

Volètz saver si los petits èran borruts coma lhor grand-paire l'orse ?

Lo conte zò ditz pas...

Passèro per un prat

Montèro sus la coa d'un rat

Lo rat faguèt "coi..."

E mon conte es fenit !

Recaptat e contat per Marc Noalha